

Ewa Kocój

IKONY ZE ZBIORÓW MUZEALNYCH W DZIEDZICTWIE KULTUROWYM REPUBLIKI MOŁDAWII

Recenzja książki:

Adelaida Chiroșca, *Icoane mariale din patrimoniul Muzeul Național de Istorie a Moldovei (secolele XVII–XX). Catalog*, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău 2014, ss. 200, fot. 172

Dziedzictwo kulturowe Republiki Mołdawii stanowi wciąż dla większości Europejczyków swoistą białą kartę. Poza obszarem studiów naukowych uczonych spoza Mołdawii znajdują się liczne artefakty, jak również to, co mogłoby zostać zaliczone do tzw. niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości: wierzenia, obrzędy, rytuały, stare profesje itp. Niedostateczny kontakt między naukowcami mołdawskimi a badaczami z innych krajów Europy i świata, a także stosunkowo mała liczba docierających za granicę prac naukowych pióra autorów mołdawskich powodują, że dorobek tych ostatnich bywa rzadko prezentowany i dyskutowany w większym międzynarodowym gronie. Tymczasem od wielu lat w nauce mołdawskiej rozwijanych jest wiele wartościowych inicjatyw badawczych, zasługujących na szersze poznanie.

Jednym z obszarów badawczych ulegających w ostatnim dwudziestolecu wzrostowi zainteresowań tą dziedziną jest historia i kultura, w tym m.in. tematyka dziedzictwa kulturowego Republiki Mołdawii oraz zarządzania nim. Położona na styku wielu tradycji i kultur, z jednej strony usytuowana na symbolicznych obrzeżach Europy, z drugiej zaś będąca terenem kolejnych podbojów, licznych walk i ścierania się rozmaitych interesów Mołdawia, mimo wielu strat i zniszczeń, a także rabunku i wywozu artefaktów kultury, zdołała zachować cenne zabytki swego dziedzictwa, nierzadko – gdy chodzi o przedmioty kultu religijnego – dzięki ukrywaniu ich przez wiernych w czasach komunizmu. Od kilku lat badacze mołdawscy – specjaliści z zakresu różnych dyscyplin naukowych podejmują wysiłki mające na celu opis, dokumentację i interpretację owego dziedzictwa. Nie jest to zadanie łatwe, ponieważ wiele jego elementów, a także wiele źródeł pisanych z nim związanych uległo bezpowrotnemu

przypadkowi bądź poważnym uszkodzeniom albo pozostaje w rozproszeniu i wymaga licznych kwerend źródłowych prowadzonych poza granicami tego kraju.

Praca Adelaida Chiroșca, *Icoane mariale din patrimoniul Muzeul Național de Istorie a Moldovei (secolele XVII–XX)*. *Catalog*, wydana w 2016 roku przez Narodowe Muzeum Historii Mołdawii w Kiszyniowie, wpisuje się w tematykę badań nad dziedzictwem kulturowym Mołdawii. Dotyczy wciąż mało znanej kolekcji malarstwa ikonowego z tych terenów, znajdującego się w zbiorach jednego z najważniejszych muzeów kraju. Scalanie tych zbiorów rozpoczęło się w muzeum na początku lat pięćdziesiątych XX wieku, kiedy po odzyskaniu niepodległości w wyniku rozpadu ZSRR rozpoczęto restrukturyzację wielu instytucji kultury w Mołdawii. W tym czasie zbiory ikon z różnych instytucji, w których dotychczas je przechowywano (m.in. Muzeum Historii Religii, Muzeum Etnografii i Historii Naturalnej), przetransportowane zostały do Narodowego Muzeum Historii Mołdawii. Obecnie zbiory tego muzeum to liczne obiekty kultu religijnego, a wśród nich m.in. stare księgi, szaty liturgiczne, utensylia liturgiczne i właśnie ikony.

Ikony znajdujące się w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Mołdawii w Kiszyniowie tworzą kolekcję liczącą około 500 obiektów. Datowane na okres od XVII do XX wieku, pochodzą z różnych krajów – m.in. z Rosji, Ukrainy, Białorusi, Besarabii, przy czym największa część z lokalnych miejsc prawosławnego kultu religijnego w Mołdawii – i z rozmaitych warsztatów malarskich. Artefakty religijne przywożone były na tereny Besarabii przez kupców i handlarzy przybywających tu z Rosji oraz przez wiernych odwiedzających słynne miejsca kultu religijnego na obszarach Europy Środkowo-Wschodniej. Niektóre zostały uratowane przez badaczy lub wiernych z podupadających świątyń, pozbawionych opieki po zawieruchach wojennych lub też podczas ich zamykania na terenach Mołdawii w czasach komunizmu. Część (około 90 ikon) trafiła do kolekcji dzięki udaremnieniu nielegalnego przewozu – zostały zatrzymane na granicy przez mołdawskich celników, którzy następnie przekazali nieodebrane przez właścicieli obiekty do muzeum.

W kolekcji znajdują się zarówno ikony ze znanych regionów lub warsztatów (Mstiora, Paleh, Holevi, Holui, Rostów, atelier E. Fesenko i I. Tili z Odessy, A. Jako, V. Bonaker i I.D. Sitin z Moskwy), pędzla znanych z imienia lub nazwiska malarzy (V. Savinkov, I. Berghie z Noul Neamț, I. Protocenco), jak i dzieła anonimowe. Wykonane zostały w rozmaitych technikach i przy użyciu różnych materiałów. Są wśród nich ikony malowane na drewnie, tkaninach czy metalu oraz sporządzone techniką litografii, emalii, a także drzeworyty (ksylograwiury). Ich funkcja użytkowa była rozmaita – służyły w kulcie indywidualnym (m.in. *șčepnye* ikony) lub publicznym (m.in. ikony z carskich wrót, z ikonostasu, analogowe).

Katalog ikon przygotowany przez Adelaida Chiroșca prezentuje niezwykle przykłady sztuki Kościoła prawosławnego opartej na kanonach malarskich ukształtowanych w tradycji bizantyńskiej, ale podlegającej też w późniejszym czasie wpływom sztuki Kościoła katolickiego. Opatrzony solidnym wstępem, składa się z sześciu części, każda z nich nawiązuje do wybranego święta maryjnego lub jednej z funkcji Bogurodzicy obecnych w tradycji prawosławia. Możemy studiować go w taki sposób, jaki proponuje autorka – śledząc kolejne części poświęcone wspomnianym świętom,

z przedstawieniami nawiązującymi do motywów znanych z kanonicznych lub apokryficznych tekstów religijnych (m.in. ikony Narodzenia Matki Bożej, Wprowadzenia Matki Bożej do Świątyni, Zwiastowania Bogurodzicy, Zaśnięcia Bogurodzicy), lub też podziwiając pomieszczone w kolejnych częściach ikony, które realizują kanoniczne typy wizerunków obrazujące funkcje Matki Bożej: Bogurodzicy Panakranty (Cesarzowej na Tronie), Orantki (Wstawiającej się, Modlącej się), Hodegetrii (Wskażującej Drogę), Eleusy (Czułej). Można też z ikon katalogu ułożyć własną opowieść, skupiając się na przykład na wątku związanym z topografią (Matka Boża z Hârbovăț, Matka Boża z Noul Neamț, Matka Boża Smoleńska, Matka Boże Kazańska, Matka Boża Włodzimierska) albo z legendami czy wierzeniami wyznawców prawosławia (Matka Boża Trójreączna, Matka Boża w Lasach Augustowa, Matka Boża Sergiusza Radoneżskiego). Taka perspektywa, odsyłająca do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, uświadamia nam, z jak wieloma ikonami w katalogu łączą się niezwykle historie dotyczące ich powstania, pochodzenia, wędrówek czy cudownych zdarzeń z nimi związanych.

Omawiany katalog odkrywa przed czytelnikiem wiele nieznanych szerzej aspektów ikon maryjnych – ich historii, twórców, kultu, miejsca w kulturze. Ten specyficzny rodzaj sztuki odsłania też świat duchowości prawosławia z terenów Europy Środkowo-Wschodniej. Każdemu, kto interesuje się problematyką obrazu sakralnego, umożliwi wzbogacenie wiedzy na temat powstawania, kompozycji, wątków i motywów oraz przestrzennego obiegu ikon, a także wierzeń i obrzędów z nimi związanych.